

L'exili francès

París

Neus Real

Quan Mercè Rodoreda marxa cap a l'exili, el 1939, poc es pot imaginar que s'hi estarà fins als anys setanta. Tampoc sap, encara, que viurà quinze anys a França; ni que aquell París descobert al final de 1928, durant el seu viatge de noces, se li convertirà en una segona llar. Sobre la capital, escriu a Anna Murià l'octubre de 1956: «malgrat la misèria i les penes, em sentia a casa». I així, tot i que està instal·lada a Ginebra des de 1954, l'escriptora toma regularment a la ciutat que se li ha feta seva, i a la qual va arribar, perduda la guerra, un mes després de sortir de Barcelona.

França, 1939-1946

El 23 de gener de 1939, Mercè Rodoreda deixa la ciutat comtal dins del bibliobús de la Conselleria de Cultura de la Generalitat. De can Pol, a Bescanó, passa al mas Perxés, d'Agullana. El 30 de gener travessa la frontera pel Portús, pernocta al Voló i arriba a Perpinyà. Tres dies després es desplaça amb tren a Tolosa de Llenguadoc. A final de febrer va cap a París, i a començament d'abril, en el marc de les gestions per millorar les condicions de vida dels intel·lectuals exiliats, es trasllada al castell de Roissy-en-Brie, a l'est de la capital. Villa Rosset, una casa dels afores del poble, substitueix el *château* quan, arran de l'esclat de la Segona Guerra Mundial, aquest deixa de funcionar com a refugi.

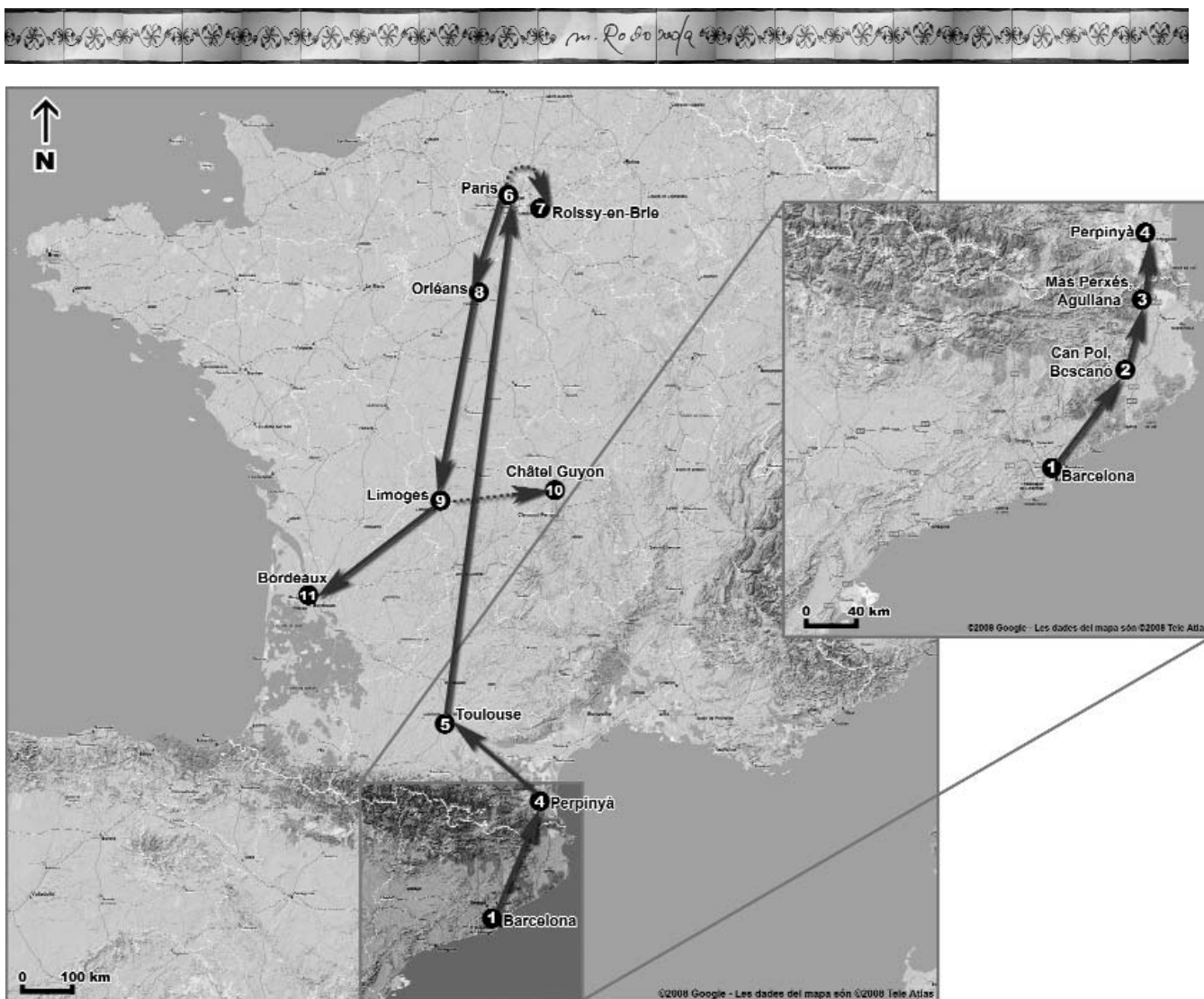
A mitjan juny de 1940, l'escriptora ha d'abandonar la capital francesa fugint dels alemanys. Es dirigeix cap a Orleans via Artenay per travessar el Loira i entrar en zona «lliure», però dues hores abans d'arribar-hi s'ha de desviar perquè la ciutat crema i ja no hi ha ponts sobre el riu (una experiència terrible que relata en la correspondència amb Murià i a la narració «Orleans, 3 quilòmetres»). En direcció a Tours, creua un Meung-sur-Loire completa-

ARXIU FUNDACIÓ MARÇ RODOREDÀ

Rodoreda i Obiols.

ment destruït i, un cop passada finalment la línia fluvial, es refugia en una granja durant dotze dies, en el decurs dels quals se signa l'armistici. En deixar la granja, l'autora va cap al sud i acaba instal·lant-se a Llemotges, la població on viu la protagonista de «Mort de Lisa Sperling». Una cambra al número 12 del carrer Filles de Nôtre Dame esdevé la seva nova llar. La catedral de Saint Étienne, els jardins de l'Évêché, la Gare des Bénédictins, la biblioteca municipal, els carrers i les places del centre històric, els cafès i el Pont Neuf es converteixen en l'entorn més familiar de Rodoreda durant uns anys difícils, que explica per carta a Carles Riba i altres amats. Sola des del 5 de juny de 1941, data en què detenen Armand Obiols, fins a l'octubre, fa gestions diverses per millorar la

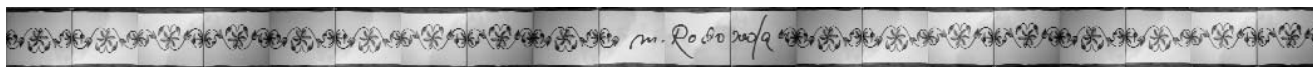
situació del seu company (recreada a «Nit i boira» o «Cop de lluna», entre altres). Un cop Obiols és a Bordeus, en prou bones condicions ateses les circumstàncies, l'autora es dedica a un cercle d'amics força important, a llegir i a estudiar anglès.

Obiols va ocasionalment a Llemotges a veure-la, i ella també el visita. Comencen els problemes de salut de Rodoreda, però l'escriptora se'n va sortint i, en el tombant de l'agost al setembre de 1943, es reuneix amb el company a Bordeus. Viuen a la Rue Chauffour, 43 (a tocar del carrer Judaïque i a prop de la plaça Gambetta), i mantenen algunes relacions. Els cinemes, els cafès i els parcs, els museus i els monuments, la llibreria Montesquieu, els carrers que conflueixen al Marché des Grands Hommes (cor gastronòmic de la vila), o la Borsa i el pont de Pedra, configuren el paisatge urbà renovat de Rodoreda durant tres anys. A pesar que des que els alemanys es retiren de la zona, el 1944, sent un impuls inaturable d'escriure, ha de cosir tothora; en mots seus, fins

a l'embrutiment (i per comprovar la veritat d'aquesta afirmació epistolar només cal llegir, entenent que la vida ha passat pel sedàs de la literatura, «Fil a l'agulla»). L'autora vol anar-se'n a París, però no pot. Són temps molt durs; tanmateix, el desembre de 1945 escriu a Anna Murià: «Em [...] requen tots aquests anys inútils, desmoralitzadors, però me'n venjaré. Els faré útils, estimulants, que els meus enemics tremolin. A la més petita ocasió tornaré a fer una entrada de cavall sicilià. No hi haurà qui m'aturi».

A París, com a casa (1946-1954)

El setembre de 1946, finalment, l'escriptora torna a la capital francesa. D'entrada s'està amb els Tasis al número 9 de la Rue Coëtlogon, però aviat es trasllada a una *chambre de bonne* a la sisena planta del 21 de la Rue de Cherche-Midi, cedida per la germana de Nicolau d'Olwer. Hi viu durant vuit anys, i fins a l'abril de 1977,

ARXIU FUNDACIÓ MARÇÈ RODOREDÀ

Roissy-en-Brie, Villa Rosset.

en què deixa l'allotjament de manera definitiva, és el lloc on sojorna sempre que va a París.

Amb el canvi de ciutat, i amb l'assessorament constant de Josep Carner, Rodoreda s'aboca a la poesia (vegeu *Agonia de llum*, que inclou la seva obra lírica i part de la correspondència amb l'autor). A principi de 1947 ja ha pogut substituir la costura per la feina en el projecte reprès de la *Revista de Catalunya* i, a banda de poemes i cartes, escriu noves narracions (al llarg de l'any en publica diverses a Mèxic i Xile i a la mateixa *Revista de Catalunya*). Aquests relats i altres escrits més tard componen *Vint-i-dos contes* (1958), llibre clau, al costat de *Semblava de seda* (1978), de la translació literària de les seves experiències de l'exili francès. L'autora també comença dues novel·les, per bé que no arriben a bon port. No deixa de produir, de fet, malgrat els problemes al braç dret que té durant un temps. I en el tombant dels anys cinquanta es posa a pintar; el juliol de 1953 escriu a Obiols que ja té «estil i un món». Sap, però, que el seu futur «està en l'escriptura».

A la Fundació Mercè Rodoreda (FMR) es conserven dos documents breus però fonamentals per conèixer el París de l'autora. El primer, titulat «París (fragment)», explica, entre altres coses, el seu radi d'acció a la ciutat. «París», el segon (en castellà), hi afegeix alguns aspectes interessants: les males estones al metro en equipar-se amb els canvis de línia; les anades setmanals al Louvre el

dia d'entrada gratuïta; la fascinació pels pastissos coberts de caramel del forn per davant del qual passava, tornant cap a casa, a la plaça de la Creu Roja; els passeigs amb Carner i Josep Irla en sortir de les oficines de la Generalitat; les hores a les parades de llibre vell de la vora del riu (segurament, des del Louvre al pont Mairie i del Musée d'Orsay fins al pont Sully, i també al Barri Llatí, prop de la Sorbona), on veu per primera vegada la màscara de *La noyée de la Seine*; l'admiració per Notre Dame, i el record d'un quadre de Dalí contemplat al Museu Nacional d'Art Modern.

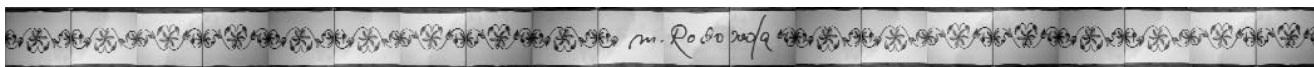
La correspondència de Rodoreda i diverses notes seves conservades a la FMR informen que, paral·lelament, l'escriptora va als Jardins del Luxemburg, al Jardí Botànic o al Museu d'Història Natural i passeja pels carrers del voltant. Allà, la sedueixen i esgarrifren «els dits trencats a les mans de moltes reines i santes de França» (sobre les quals omple fulls i fulls), els esquelets d'un dinosaure, d'una dona i d'una balena austral, la col·lecció d'escarabats, la infinitat de plantes, les dàlies i els lliris. Així mateix, fa «excursions pel barri» de Saint-Germain-des-Prés i es meravella davant les hores de la paret de l'església; freqüenta tant la llibreria La Hune com els cinemes La Pagode, Ursulines, Dragon, Pax, Lux, Parnasse, Récamier, Bonaparte o Raspail; compra al Bon Marché; va a la Biblioteca Nacional (a la seu Richelieu); veu les exposicions que li interessin; volta per les botigues, les joieries i els antiquaris;

Llemotges.

ARXIU FUNDACIÓ MARÇÈ RODOREDÀ

ARXIU FUNDACIÓ MARÇÈ RODOREDÀ

Châtel Guyon, agost de 1954. Mercè Rodoreda al balneari.

adquireix paper a la Rue de Rennes; va al teatre, rep visites i es troba amb companys i amics catalans com Melcior Font o Joan Puig i Ferrer.

A pesar que Rodoreda viatja ocasionalment a Barcelona i, quan la salut ho exigeix, fa estades a llocs com Abondant o Châtel Guyon, on se sent realment a casa és a la capital francesa. L'octubre de 1956, des de Ginebra, escriu a Anna Murià: «Després de dos anys i mig d'ésser en aquesta terra encara m'enyoro de París». I és que França, a través de la ciutat, serà una segona llar encara molt de temps; en la seva literatura, si més no en part, per sempre. Per això, més enllà dels fets biogràfics, resseguir la geografia francesa i parisenca de l'autora de Sant Gervasi ens hauria d'acabar conduint al seu llegat fonamental: l'escriptura.

Una proposta concreta

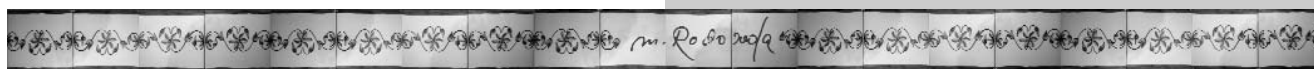
Com que en aquest article no hi ha espai per oferir el recorregut sencer per la França de Mercè Rodoreda (deduïble de la documentació que hi ha a la FMR, de la seva producció i de la bibliografia sobre ella), proposem una de les rutes literàries que el podrien integrar: un itinerari centrat en l'estada a París entre 1946 i 1954. A partir de la necessària relació amb els llocs específics, però en un ventall d'opcions que va de la referència explícita a una connexió interpretativa més lliure, per il·lustrar-los s'han triat unes declaracions de l'escriptora en una entrevista, tres poemes, diversos fragments de contes i algunes parts de cartes, de proses i de notes inèdites. Per bé que sovint hi apareguin literalment, la intenció no és tant «llegir» els espais físics mitjançant els textos com procurar que el verb rodoredià invoqui, en cada punt de la ruta i globalment, el temps històric, cultural, creatiu i personal de l'autora a la capital francesa.

París, 1948. Flor Natural.

ARXIU FUNDACIÓ MARÇÈ RODOREDÀ

Val a dir, encara, que, per les limitacions esmentades, la proposta conté només una part de l'odissea parisenca de Rodoreda; l'exclusió més important correspon a la primera etapa, que va de l'hivern de 1939 al juny de 1940 i engloba tant el primer mes a la ciutat (en què l'escriptora, entre altres coses, treballa a la biblioteca de la Maison Internationale des P.E.N. Clubs i veu publicat el conte «En una nit obscura», traduït, al setmanari *Marianne*) com l'any i escaig de Roissy-en-Brie (divulgat a bastament i que, per tant, ha semblat més prescindible). Pel que fa a les lectures, tampoc no s'hi han inclòs tots els textos que podrien representar cada espai: s'imposava, òbviament, una selecció. Per fer la ruta com cal, a més, convindria complementar l'itinerari a peu i les lectures *in situ* amb les explicacions que aclareixen, contextualitzen i, en definitiva, situen els escrits i els llocs dins del conjunt molt més ampli que ha quedat descartat –amb recança, no cal dir-ho, però també amb l'esperança de poder materialitzar-lo en alguna altra ocasió–. Mentrestant, vet aquí un dels possibles París de Mercè Rodoreda a través dels seus textos.

Neus Real

Departament de Filologia Catalana, UAB.

Fonts d'informació

Documentació

Arxiu personal de l'escriptora. Fundació Mercè Rodoreda. Institut d'Estudis Catalans.

Bibliografia

- ARNAU, Carme. *Mercè Rodoreda*. Barcelona: Edicions 62, 1992.
- ARNAU, Carme; OLLER, Dolors. «Una conversa amb Mercè Rodoreda». *Serra d'Or*, núm. 382 (octubre 1991), p. 19-21.
- CAMPILLO, Maria. «El grup de Roissy-en-Brie». *El exilio literario español de 1939*, vol. 1, p. 569-585.
- (ed.). *Contes de guerra i revolució (1936-1939)*. 2 vol. Barcelona: Laia, 1982.
- (ed.). «Mercè Rodoreda: París 1939 (quatre cartes i unes botes)». *Els Marges*, núm. 78 (hivern de 2006), p. 107-112.
- CAMPILLO, Maria; VILANOVA, Francesc (ed.). *La cultura catalana en el primer exili (1939-1940). Cartes d'escriptors, intel·lectuals i científics*. Barcelona: Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autònoms i Locals, 2000.
- CASALS i COUTURIER, Montserrat. *Mercè Rodoreda. Contra la vida, la literatura*. Barcelona: Edicions 62, 1991.
- IBARZ, Mercè. *Mercè Rodoreda*. Barcelona: Empúries, 1991.
- RODORÉDA, Mercè. *Agonia de llum. La poesia secreta de...* A cura d'Abraham Mohino i Balet. Barcelona: Angle Editorial, 2003.
- *Cartes a l'Anna Murià*. Barcelona: Edicions de l'Eixample, 1991.
- *Semblava de seda i altres contes*. Barcelona: Edicions 62, 1980.
- *Una campana de vidre*. Barcelona: Destino / Edicions 62, 1984.
- *Vint-i-dos contes*. Barcelona: Selecta, 1958.

RUTA LITERÀRIA

El París de Mercè Rodoreda (1946-1954)

1) *Musée Nationale d'Art Moderne (Palais Tokio. 13 Avenue du Président Wilson)*

«[...] El primer dia que va venir a casa recomanat per un company de treball de Rafael, mentre li prenia el pols va aixecar els ulls enlaire i va veure la dona que jo havia pintat damunt de paper cànon, a la boja, amb draps mullats i amb el paper xop. Què és? És un peix? No. És una senyora. I, encara prenent el pols a Rafael, es va cargolar de riure. Li vaig ensenyar més pintures meves» («Paràlisi». *Semblava de seda*).

2) *Arc de l'Estrella – 7) Plaça de la Concòrdia*

«[...] A desgrat d'haver-hi viscut durant sis o set anys no conec París. Com sempre, em tanco on visc; el meu radi d'acció és molt limitat. I aquest radi d'acció quan vivia a la capital del món [...] anava de la Plaça de la Concòrdia per una banda, fins al Louvre per l'altra i fins al Boulevard Saint Michel, amb alguna incursió fins a l'Arc de l'Estrella [...]» («París (fragment)». Text inèdit. FMR / 6.1.5.2/18 i 19).

4) *10 Rue Washington (seu de la Generalitat de Catalunya a l'exili) – 3) Camps Elisis*

«[...] Algunas tardes salía de las oficinas de la Generalitat, en la calle Washington, acompañada por Josep Carner y por el presidente Irla. Bajábamos por los Campos Eliseos, despacio, para que el paseo durara más» («París». Text inèdit. FMR / 6.1.5.2/20).

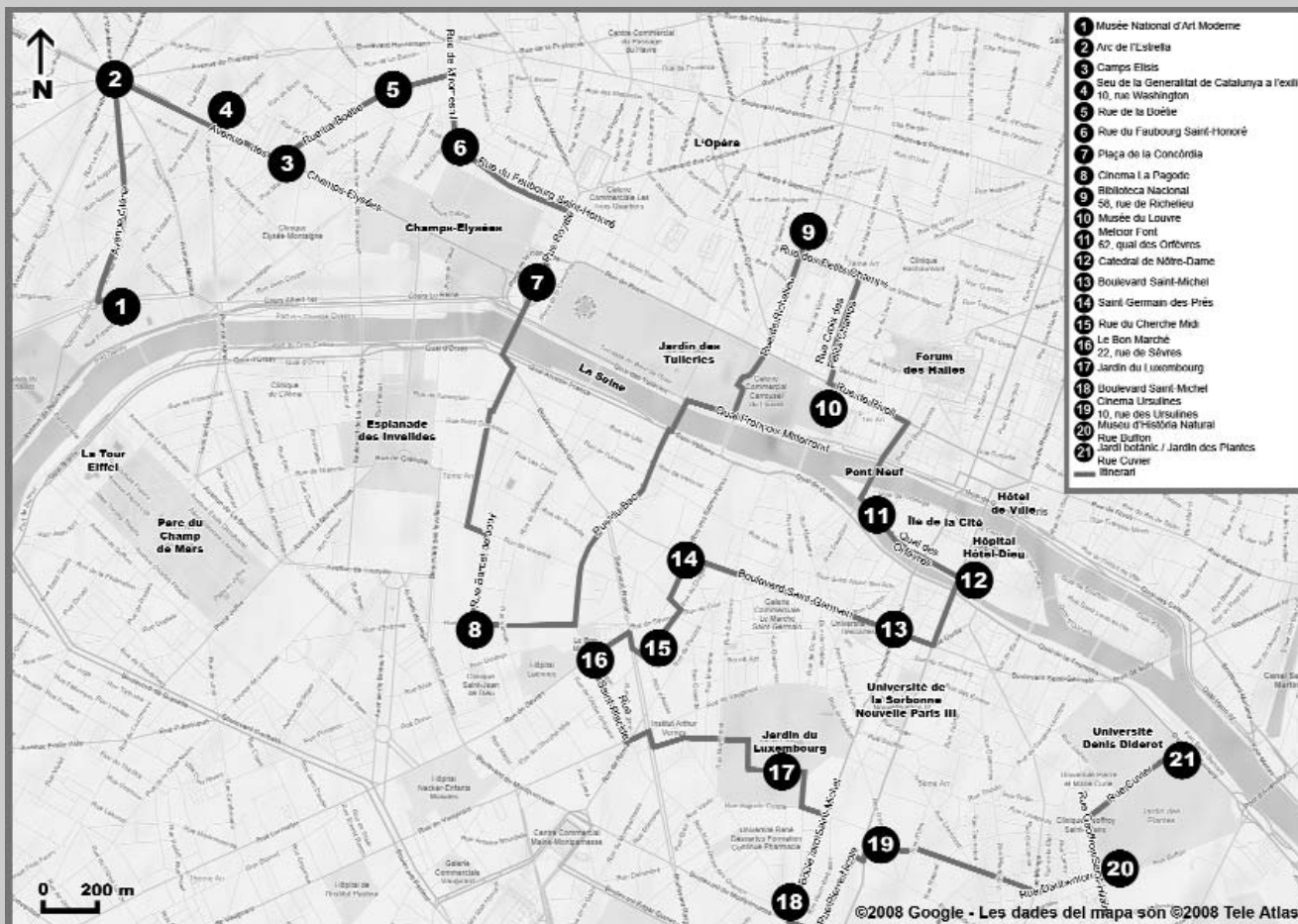
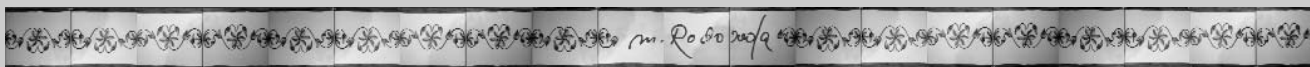
5) *Rue de la Boétie – 6) Rue du Faubourg Saint-Honoré*

«[...] [B]aixava a peu fins a casa tot trencant cap al carrer de la Bôetie per tal de mirar aparadors i delir-me amb coses boniques que no podria tenir mai» («París (fragment)». Text inèdit. FMR / 6.1.5.2/18 i 19).

8) *Cinema La Pagode*

«Jo doncs tenia ganes de plorar mentre ell comprava les entrades, i el timbre del cinema encara em feia estar més trista. Jo tenia ganes de plorar perquè, en Ramon, me l'estimo i m'agrada quan fa

aquella olor de quina el dia que va a casa del barber a fer-se tallar els cabells, encara que m'agrada més quan els porta una mica llargs i sembla el Tarzan, de perfil» («Tarda al cinema». *Vint-i-dos contes*).

9) *Biblioteca Nacional (58 Rue de Richelieu)*

«Per a mi la lectura va ser molt important, sobretot durant els anys de França. Llegir bàrbarament, això és important. Si no hi hagués hagut l'exili, si no hagués conegut la cultura francesa, jo hauria escrit d'una manera molt diferent. La claredat, la precisió, em ve dels escriptors francesos» (C. Amai i D. Oller, «Una conversa amb Mercè Rodoreda»).

10) *Musée du Louvre*

«I ahir... [...] Arribo al Museu i veig la caixa que diu: "Tickets", m'acosto a la caixaera i dic "ara es paga per entrar al Louvre?"; diu: "Deu fer temps que no hi heu vingut". "Oh, aquest hivern". I es va posar a riure. "Toujours a été payant, le Louvre..." Aleshores vaig caure del ruc: "Mais ce que moi j'y venais les dimanches" [...]»

«[...] Hi ha tant i tant que ja no sé ni el que és nou ni el que és vell ni si tot ja ho havia vist» ([Carta a Joan Prat datada el 10-VII-1953] Text inèdit. FMR / 5.1.2.117).

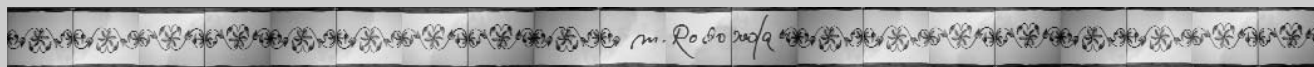
11) *62 Quai des Orfèvres (Melchior Font)*

«Recuerdo el Sena con sus puestos de libros viejos donde iba muy a menudo y donde vi por primera vez la máscara de la muchacha que se ahogó [sic] en el río [sic]. Uno de los rostros más bellos y serenos, como si la muchacha que se había suicidado a los dieciocho años hubiera visto mientras moría todos los cielos del mundo» («París». Text inèdit. FMR / 6.1.5.2/20).

12) *Catedral de Nôtre Dame*

«Recordo vagament, i faria molt bonic que sortís, que damunt la portalada central de Nôtre Dame de París hi ha, més pagans que fets d'encàrrec, un Adam i Eva. (Ho he somiat?)» ([Notes inèdites] FMR / 6.1.5.2/21).

«Segueix-me, dona meva, pell de rosa estremida / oh tu que resplendeixes com el primer matí / i els lliris dintre l'aigua mires embadalida, / lleu de tot el que encara resta de teu en mi. // Oblida l'àngel, l'arbre, l'alta vela deserta / dels matins molls de llum, de les nits sense danys; / si el paradís ens llença, l'aspra terra és oferta / al vagareig dels nostres entremesclats afanys. // L'ala lluent del foc m'ha lliurat ta nuesa, / oh tu, la inesperada, ¿de quina absència empesa / cap a mi pel serpent, rel del nostre desert? // Ara, incerta i feble, la mort et fa més meva, / la mort que acoloreix com un astre secret / la soma correntia dels nostres dies, Eva!» («XLIX. Adam a Eva». *Agonia de llum*).

13-18) Boulevard Saint-Michel

«[...] Va costar que m'agradés Ginebra. M'hi moria d'ensopiment, sense el Louvre, sense els museus, sense carrers vells, sense avingudes amples» («Paràlisi». *Semblava de seda*).

14) Saint-Germain-des-Prés (Brasserie Lipp; Café de Flore; Les Deux Magots; núm. 170: Librairie La Hune; església)

«[...] Com que la meva casa a París [...] es trobava molt a la vora de Saint Germain des Prés, quan tenia algun cèntim, que no era gaire sovint, anava a esmorzar al Lipp, al Flore, o bé al Deux Magots. Moltes vegades havia esmorzat al costat de Sartre i de Simone de Beauvoir. Com de tota la gent més representativa de l'època» («París (fragment)». Text inèdit. FMR / 6.1.5.2/18 i 19).

«En el Boulevard de Saint Germain des Prés, tocant als Deux Magots, la llibreria La Hune era un dels llocs on badava més» ([Notes inèdites] FMR / 6.1.5.2/21).

15) 21 Rue du Cherche Midi

«Embadalit estol d'ombres acollidores, / la nit final comença dintre un gran llac d'estels, / reialme pur, espai tot bategant d'aurores, / tres claus d'or crucifiquen la volta dels teus cels. // La terra d'on sóc filla és lluny i sembla morta: / una flor ran de marge, una petja al sorral / i, sobre el blau de l'aigua, un bleix d'oreig que porta, / floc de perles desfetes, la boira matinal. // Vora la mar i un arbre el meu cor las reposa, / una rosa de verms com neu ardent es posa / damunt la trista platja deserta del meu cos. // Tot és oblit de tot. Res no cal que defensi / el lleu sospir que sóc en el glaçat repòs / d'aquesta paorosa congesta de silenci.» («LXII. Embadalit estol d'ombres acollidores» *Agonia de llum*).

16) Le Bon Marché (22 Rue de Sèvres)

«Demà em compraré un casc de bany i me n'aniré a la dutxa del carrer on hi ha la botiga dels cucs, perquè ja estic cansada de no sentir-me aigua per sobre. Després hauria de fer arreglar el motoret dels peixos perquè fa un veritable terratrèmol. [...] [A] Bon Marché, em van deixar un motoret mentre va durar la reparació del nostre.» ([Carta a Joan Prat datada el 2-VII-1953.] Text inèdit. FMR / 5.1.2.117)

17) Jardin du Luxembourg

«[...] Arrelada a París no sé quants anys a París. El jardí de Luxembourg amb tantes santes reines de França a Santa Clotilde li falta un dit no sé si de la mà dreta o de la mà esquerra» («Paràlisi». *Semblava de seda*).

19) Cinema Ursulines (10 Rue des Ursulines)

«Els de la pel·lícula sí que s'estimaven. Ja ho veig que nosaltres no ens estimem així. Hi havia una espia i un soldat i en acabar els afusellaven tots dos. A les pel·lícules sempre és molt bonic perquè si els qui s'estimen són desgraciats, pateixes una mica perquè penses que tot anirà bé; però quan jo ho sóc no ho sé mai si tot anirà bé. I si alguna vegada acaba malament, com avui, tota la gent està trista i tothom pensa: quina pena! Els dies que jo estic molt desesperada, com que ningú no ho sap, és pitjor» («Tarda al cinema». *Vint-i-dos contes*).

20) Museu d'Història Natural (Museum National d'Histoire Naturelle; Rue Buffon)

«En el Museu d'Història Natural em sembla recordar que hi ha un dinosaure -l'esquelet, és clar- sensacional. I l'esquelet d'una dona no recordo si diu espanyola o andalusa simplement esgarri-fós. Hi ha una col·lecció d'escarabats molt completa» ([Notes inèdites] FMR / 6.1.5.2/21)

21) Jardí Botànic (Jardin des Plantes; Rue Cuvier)

«Aombra, la carolina, / el gerani ivernissat / i l'inefable combat / dels lliris de paperina. / Joia! Pols de xeringuilla; / cobalt de blauets novells; / blanc, vermell, tigrat, clavells! / flor tropical de vainilla. / El lilàs el cel retalla / i les glicines ventalla / vent perfumat de jacints. / El moc de gall, com s'engalla! / quan a giravolts davalla / un xàfec de llessamins» («LXXX. Primavera». *Agonia de llum*).

